

Ivo Paić

IZAZOV ŠUTNJE

O djelu se može govoriti, šutjeti i pred njim biti nijem. I ono može biti nijemo, šutljivo i može govoriti. Što je od toga posrijedi kad je danas riječ o misaonom djelu profesora Vanje Sutlića? U najboljem slučaju mogu istaknuti potrebu takva pitanja:

Opća mjesta – šutnja i nijemost

Retorika *općih mjesta* sustiže i lagano prekriva Sutlićevo djelo, a najčešće i najviše kad *točno* ustanovljuje »činjenično stanje« opetovano tvrdeći: njegova se misao potiskuje u stranu i namjerno prešućuje te tako »pada u zaborav«, o njemu se ne-rado šuti; o djelu toga hrvatskoga suvremenog mislioca danas sve više *vlada šutnja*; šuti se o njegovim »zadnjim traženjima«, o »pedagoški motiviranu posredništvu« te o elementarnoj »obrani postignutog koje se ne smije izgubiti iz ruku, ni nestati iz pameti« (*Praksa rada kao znanstvena povijest*, 1987:21). S onu stranu točnosti/adekvatnosti tih uvida upitna je tvrdnja o vladavini šutnje, posebice šutnje o njegovim »zadnjim traženjima«. Jer, šutjeti može tko ima što kazati o stvari Sutlićeva mišljenja *u njima*. U suprotnom, toliko hvaljena misaonost pripisana filozofu također postaje jednim od općih mjesta koja govore sve, pa ipak ništa o djelu samom. Zato se o praksi rada kao znanstvenoj povijesti koja poravnava sve unutarepohalno i o njegovu »pregorijevanju epohe« ne može šutjeti, primjerice, u struji nepovijesnih ideja zatvorenih u opnu višekратно preopisivane predaje nacionalnoga identiteta kao samodovoljne životne cjeline. O djelu koje se – ostajući navlastito Sutlićevo – probija do plodotvorna razgovora s onim što u velikih mislilaca pripada uglavnom *jakoj misli*, ne može šutjeti onaj tko odustaje od »velikih tema« cjeline, povijesnog procesa, povijesne moguće zgode i epohalna obrata; taj nipošto ne može šutjeti o najjačem, a govore-

nju i pravoj šutnji najzahtjevnijem Sutličevu mišljenju *susreta* Marxa i Heideggera; ne može šutjeti ni o radu Sutličeva mišljenja koje ta dva majstora mislioca *priređuje za susret* na mislivu kraju epohe uniformne prakse rada (biti svijeta) i znanstvene povijesti (egzistencije): daka-ko, ne može šutjeti niti o »zadnjim traženjima« u knjizi *Praksa rada kao znanstvena povijest*, u tom preduvjetu »promišljanja *drugačijeg početka*: povijesne zgone« (1987:18). Napokon: ne može se o Sutličevoj misli šutjeti – za života i danas – u zahvatu diskurza zaštićena ideološkim državnim aparatima, diskurza koji se tiska prema središtu govora, zaposjeda ga i tako stvara *samo jedan* poredak pod čijom bi se vladavinom trebali socijalizirati subjekti »izgradnje socijalizma« ili »nacionalne države«. Sve su te šutnje prividne! One imaju karakter *nijemosti*. Adekvatni iskazi o »činjeničnom stanju« *točno* ustanovljuju i da je takva vladavina šutnje vođena poticajima kakvi su strani mišljenju. Ali tvrdnja da je tu riječ o *nijemosti* upućuje na bitno: na manjak *misaone snage* da se nešto kaže, da se djelo napadne u onome što je *jako* (Gadamer). Štoviše: da se imajući što kazati *od-šuti* zato što nema, možda još-nema, odgovora na neke nagovore budućnosne misli. Tako na mjesto djelu nepotrebna *lamenta* o hudoj »sudbi« podvlašćena pričinu šutnje – *naša nas istinska šutnja* brani čuvajući svoje »*imati što kazati*«.

*Pričin šutnje i pričin govorenja
– dva pothvata nekorisne misli*

Sutlič je najvećma kriv što nad njegovom misli lebdi uglavnom *pričin šutnje*. Ne samo proteklo desetljeće. Jednako toliko je kriv što je nijemost navukla *pričin govorenja*: Naš je mislilac do kraja zadržao *nazive* svih vodećih pojmova na revoluciju i »izgradnju socijalizma« orijentirana marksizma, marksista i revolucionara: »revolucija«, »proletarijat«, »rad«, »radnik«; sve ih je oteo onima koji su s njima slobodno raspolagali. Filozofikacijom Marxa, u prvom redu, oni postaju *spekulativni pojmovi*. S takvima se ne može »praktično« po volji raspolagati u »gradnji socijalizma«; štoviše, ti pojmovi doživljuju još jednu preobliku koliko Sutlič dublje ulazi u »predjel mišljenja« – pak ne samo predmet znanosti ili temu filozofije, koliko se primiče vlastitim krajnjim uvidima. Tako kritičarima »rad« slovi slabom točkom Sutličeve misli, neotpornom na napadaje iz empirijskog pojma »rad«. Po-

tonji vrijedi sigurnim stajalištem i organonom kritike Sutlićeva »rada«. A taj je »rad« zapravo nešto *posve drugo*: »konstelacijska zgoda«, u čijoj je biti »da je vremenit«, »da se zbiva kao nužno i slobodno vrijeme, prostor za ljudski razvitak«, a njegov smisao ne određuje vrijeme »nego je njime određeno«. Kritika se uglavnom drži onoga što je *čini se blizu*, reklo bi se najbliže. Međutim, ono *daleko* – ovih nekoliko navedenih značajki »rada« očišćenih od »puke zbiljske djelatnosti« – povijesnoj su biti čovjekovoj najbliže, nedohvatljive priručnu i predručnu raspolaganju: otporne su na kritiku koja pozivom na činjenice ne može oboriti ono spekulativno. Naravno, Sutlićevu mišljenju »rada« (dalekog onoj blizini priručnog) *teoria, praxis i poiesis* ostaju »blok« i, takorekuć bok izložen kritici *praktične filozofije* koja upravo metodički zahtijeva razlikovanje tih triju vidova opstanka. Sutlićev Marx nije onaj »teoretičara marksista« ni »praktičara marksista«. Kao i sve »operativno« pojmovlje on ga oduzimlje »praktičarima«. Delegitimira njihovo »bavljenje Marxom«. Momentom tromosti održavao se pričin da »praktičari revolucionari« i dalje mogu rabiti svo to pojmovlje i ne znajući da su duboko u *revizionizmu*. Sutlić im je oduzeo vodeće (empirijsko) pojmovlje, štoviše oduzeo im je strukturno pojmovlje Programa (koji nije probio granice industrijske revolucije). I napokon se mora reći: Savez komunista od Sutlića *nije ništa uzeo* jer nije ni mogao uzeti na rubu svjetskih produkcijskih snaga, znanosti, tehnike i tehnologije. Savez pogonskih inženjera i knjigovoda, »polovičnih receptora dijelom već prevladane moderne tehnologije« (1987:15), pogotovo bez kompenzatorne intenzivne duhovne produkcije (koja nije ni prva ni bilo kakva duhovna potreba takva Saveza) – nikada nije trebao Sutlićevu *misao, u sebi nije razvio bezuvjetnu egzistencijalnu potrebu* i interes koji bi težio toj misli; nikada nije stupio u osviješten odnos sa »zadnjim traženjima« filozofa, niti sa Sutlićevim »pedagoški motiviranim posredništvom«, s cjelinom te njemu *nekorisne misli*. No moment tromosti ne vlada samo »marksistima teoreticima« i »marksistima praktičarima«. On se »lijepi« i na revolucionare, nacionalne revolucionare također. Sutlić mišlju poseže i za središnjim pojmom tih revolucionara: za pojmom narod, nacija – pridonoseći time još jednom pričinu vladavine šutnje i razgovora. Izvlači »narod« iz jednostranosti i manipulativnih potencijala položaja *objekta* posebnoznanstvenih zahvata kad mniju da

dohvaćaju bit naroda/nacije. Također: Sutlićevo izvlačenje »naroda« iz položaja *subjekta* – vodi bitnoj kritici priča o *sudbini* naroda iz pretpostavljene mjerodavnosti njihova subjektiviteta, preuzete iz filozofije povijesti i romantične predaje. Narod u praksi rada i znanstvenoj povijesti, u promišljanjima »drukčijeg početka« – *doista može imati sudbinu*. Za nju se traži *odlučnost* otvorenosti za kronologijski neodredivi »drugačiji početak«: u jeziku koji sad i nije Sutlićev, pritom se zahtijeva poštivanje mrtvih metafora naših predaka (Rorty) i pokušaj samozapočimanja u kojem se izvlačimo iz opisanosti naše egzistencije jezikom Drugoga. Osposobljujemo se za *kazivanje!* Čahura nacionalne sigurnosti, identiteta *bez unutarnjih razlikovanja*, totalizacija osebičnosti masivnim pojmom nacije, država kao sam život, pak ne struktura koja osigurava slobodno oblikovanje volje – protimbe su Sutlićevu mišljenju naroda/nacije. Bit tih protimbi otvara se razgovoru. Razgovor počinje ondje gdje se narod/nacija otvaraju opasnostima gubitka identiteta *da bi ga stekli* u epohalnom obzoru, ma koliko bili mali. Egzistencijalni zahtjev *samozapočimanja* i Sutlićev »drugačiji početak« – raspon su iskušavanja te odlučnosti kojom se istom *stječe sudbina*.

Mislioci i post-moderni gurui

Za Sutlićev razgovor s Marxom, za njegovo čitanje, osim toliko puta istaknuta znanja i misaonosti, vrijede i dva osebujna »aspekta«. Jedan bi se mogao razumjeti na crti Lyotardovih poticaja (filozof kojega Sutlić nije visoko postavio): Marxova je rečenica jedan univerzum, Sutlićeva rečenica o njoj također *univerzum* misli *i ulog mišljenja* koji obvezuje: u »dimenziji« »pedagoški motivirana posredništva« stalno živi ta igra dvaju univerzuma i – naspram svakoj dogmi – stalna mogućnost *nastavka razgovora*. Drugo, taj se razgovor često i uspješno vodi na obilaznici masivnih pojmova kakve su lakoćom neupitna odnosa prisvojili marksisti i istraživači predmetno-disciplinarno odijeljenih područja njegova djela. Sutlić se zadržava na nekim *sporednostima, naoko rubnim mjestima, na detaljima i potankostima* (koje drugi nisu zapazili). Iako je zarana dao prednost Jungu nad Freudom, neodoljivo mi se nameće jedna metodička poredba toga zadržavanja na nekim sporednostima i Freudova mislena postupka. Riječ je o njegovu čitanju Michelangelova Moj-sija: naspram ustaljenu tumačenju da je Michelangelo

uhvatio trenutak Mojsijeva gnjevna pokreta spremna razbiti svete ploče i kazniti obožavatelje zlatna teleta, Freudov je zaključak suprotan: ploče su sačuvane, pred nama je prizor smiraja nakon bure! Pomnjivo čitanje labilne ravnoteže dviju na vrh brida oslonjenih ploča pod rukom Mojsijevom, temelj je tako iznenađujućeg zaključka! Dar i smisao za *detalj*, za »dešifrantske« postupke! Za otkrivanje prijepornih pitanja i nosivih sadržaja tamo gdje su naizgled već nečim nošeni, gdje vladaju odgovori, dakle za onu djelatnost duha koja se ne može naučiti, kratili su Sutlićev put u zviježđe jake misli i pridonosile su izvornosti njegovih uvida te stvaranju *prednosti* u mišljenju. »Prednost« podrazumijeva i nekakvo natjecanje. Da! O tome i jest riječ. U natjecanju mišljenja – ako upravo tako mogu reći – *osvojeni* su, a ne *zatečeni*, od sredine šezdesetih godina dijelovi duhovnog prostora, hrvatske duhovne scene: na njoj se već tada – i udjelom Vanje Sutlića – »svjetski duh« počeo dobro osjećati, iako ne kod kuće. Prije nego što uopće pitamo kako to postignuće dalje razviti/prevladati, spotičemo se o pitanje: kako stoji s njime danas, kako ga sačuvati? U tom prošlom (nesvršenom) vremenu duhovna je proizvodnja obavila svoju zadaću: povijesno mišljenje (V. Sutlić), praksis filozofija i mišljenje revolucije (G. Petrović), praktička filozofija (neka bitna, metodička utemeljenja, D. Pejović)... Nalažuća nijekanja, pričini govora i pričini šutnje, ne mogu obezvrijediti ta postignuća. Jedino pouzdani ostaju: čuvanje i prevladavanje – šutnja i razgovor. Isti mislioci s kojima su u razgovoru spomenuta tri postignuća i mogućnosti mišljenja u nas, i dalje su (svakako s Freudom i Wittgensteinom) bitni sugovornici. No, od njih se danas traži manje i više: od njih se *manje* očekuju prinosi što dolaze od *jake misli*; više – prinosi *slabe misli onih koji* »pišu filozofiju da bi iskazali univerzalnost i potrebu pojedinačnog i kontingentnog« (Rorty). Za sada, cjelinom se s besprimjernom smjelošću, pravom lakoćom, bave i izlažu je *gurui* modernizacije, digitalne ekonomije, kriznog društva, letimičnih pregleda mundanih kretanja (Robertson, Tapscott, Giddens, Thorōw i dr.). Tko poput Giddensa ustvrdi da je globalizacija »jednostavno ovdje i određuje način na koji živimo. Točka. Mi je moramo pretvoriti u našu prednost« tu gdje živimo, a živimo »u globalnom kapitalističkom društvu *bez alternativa*« – taj, ne hoteći, prizivlje pitanje: *postoji li kakva alternativa?* Je li jednu ocrtao i Vanja Sutlić? Onu koja u »zadnjim traženjima« još uglavnom šuti?